ЦРКВА СВ. АПОСТОЛА ПЕТРА У БИЈЕЛОМЕ ПОЉУ.

а бих допринео попуњавању празнине у познавању најстаријих наших историско-архитектонских споменика, изнећу у овоме маломе чланку — и то више као архитектонске забелешке и материјал за дискутовање, него као какву дефинитивну студију — приказ црквене грађевине манастира *Св. Апостола Петра* у Бијеломе Пољу. У књизи V *Гласника* од 1929. године приказао сам већ тако летимично и Немањину цркву *Свете Богородице у Бистрици*, коју сам 1926. године обишао и снимио. Приликом истога тога путовања, на коме сам тада био у долини Лима пратећи архитекту г. П. Поповића, снимио сам успут и ову цркву у Бијеломе Пољу чији опис сада износим. Тако ћу, користећи се гостопримством *Гласника*, покушати да објавим, макар у маломе обиму и не чекајући могућност израде потпуних монографија, бар овако летимично сабрани архитектонски материјал о споменицима које сам обишао а који још нису јавности довољно познати.

Цркву *Св. Апостола Петра* подигао је — на месту око кога се доцније развила данашња варошица Бијело Поље, а које је некада било само једна караванска постаја на путу између Приморја и Рашке — син Завидин а брат Немањин хумски кнез *Степан Мирослав*.

Кнез Мирослав је живео у време када је, после Бодинове смрти, значај приморских крајева српских земаља почео опадати и када је вођство покрета већ преузела Рашка. Сам Мирослав је био господар Хлма, док су његова браћа Немања и Страцимир владали, први Рашком (у *Расу)* а други западном Моравом (у *Градцу* — Чачку). Браћа су искористила слабљење Византије те су ослободили дефинитивно од Грка српске земље.

Мирослав је био ожењен сестром босанског бана Кулина. Папа је, у црквеноме погледу, полагао право на његове земље, међутим изгледа да Мирослав није много о томе водио рачуна и у августу 1180. он је у отвореноме сукобу са Римом. Око 1185., у време када је Немања заузео Скадар и Котор, опседао је Мирослав Дубровник. О Мирославу има још помена 1190. када је осигуравао себи склониште у Дубровнику за случај неуспеха у борби са Византинцима. Умро је око 1198. године.

Када је у целоме овоме времену подигао манастир *Св. Апостола Петра* „у Лиму“ не зна се. Забележено је само да је манастир добио велика добра у Полимљу, Тари, Захлмију на Неретви, у Приморју код Стона и између Стона и Дубровника (Повеља Уроша I којом се манастиру потврђују прилози Мирослава и Стефана Првовенчанога).

Кнез Мирослав је дао исписати и украсити и једно велико јеванђеље, које је по г. Др. Вл. Ћоровићу „најлепши и најважнији споменик српске обредне писмености“. Оно што видимо на томе рукопису карактеристично је и за Мирослављеву црквену грађевину: — Како су тамо измешани елементи источне и западне уметности тако и на грађевини видимо ту чудну комби-

нацију Ориента и Запада. То амалгамисање утицаја видимо уосталом у целоме првоме периоду старе српске уметности и тек ће се краљ Милутин ослободити *романства* павши у супротну крајност — чисто *византинство.*

Основни облик цркве *Св. Апостола Петра* показује нам чисто месопотамски тип грађевине, са попречним бродом и споља правоугаоном олтарском апсидом.

За апсиду, изнутра полукружну а споља правоугаону, имамо непосредне узоре у Приморју на црквама *Св. Крста* у Нину (VIII в.), *Св. Вида* у Задру (почетак IX в.), *Св. Госпе од Планице* на Вису, *Св. Јована* у Болу на Брачу, *Св. Томе* у Кутима, *Св. Јурја* у Пониквама на Пељешцу и *Св. Марије* од Отока код Солина (М. Васић, *Архитектура у Далмацији).* Ове цркве свакако репродукују тај облик пренешен са Ориента, где га видимо на јерменској цркви у *Артику* у VII веку и на многобројним месопотамским грађевинама као на пр. што су *Мар Азазиел, Мир Сово* у Каку и *Мар Кириакос* у Арнас-у. Свакако дакле да је тај облик олтарске апсиде доспео у Лим с Ориента тек преко Приморја.

Попречни брод цркве могао је доћи и сувим путем — увек разуме се с Ориента — јер га видимо с те стране и на охридским црквама *Св. Константина и Јелене* (по Протићу XI в.) и *Св. Богородице.*[1] У Грчкој би примере за тај облик нашли на црквама *Св. Параскеве* у Пластри, *Св. Илије* у Абисоли, *Св. Теодора* у Проастиону, *Св. Параскеве* у Гераки, *Св. Параскеве* у Мистри и црквицама у *Науплији, Халкису, Галаксиди* и *Софикону,*[2] док му је праоблик свакако у Месопотамији на црквама као што су *Мар Габриел* и *Мар Јакуб* у Салаху.

И начин проширења самога подужнога брода црквеног помоћу слепих бочних аркада, постављених уза зидове храма, је чисто месопотамско-персиског порекла, но он је већ био одомаћен у Приморју у време појаве наше цркве, а постаће неизоставан и код многих наших грађевина, нарочито „рашких“ и „моравских“.

Грађевина је малих размера, подужни, полуобличасто засведени брод пресечен је у средини попречно постављеним, полуобличастим сводом који је ту на себе узео улогу куполе. По слици модела грађевине, која се делимично очувала на фресци ктитора у унутрашњости храма (види цртеж на крају чланка), изгледа као да је било два забата степенасто, један изнад другога, на челима тога попречнога брода. На плановима ја сам ту евентуалну конструкцију претставио тачкасто означено у пресецима грађевине. Некадање постојање куполе не изгледа много вероватно (ма да је грчка црква у *Абисоли* имала такву једну куполу на попречноме своду), узев у обзир то што чист отвор попречнога брода, изнад кога се купола тек могла дизати, износи свега један метар.

За такву замисао степенасто повучених забата дала ми је идеју унутарња чудна конструкција, лево и десно доле у храму под овим попречним бродом. То су мали украшени луци (види слику), сасвим слични романскоме „рундбогнфризу“, састављени од по два ексцентрично описана профила, онако како је то свуда у Приморју а како ће бити и на црквама Рашке. Ти луци могли би да су носили замишљене повучене забате, те би тај попречни брод могао можда бити третиран донекле — ако је поређење уопште могуће — као на тробродној базилици *Като-Панагији* у Арти. Улогу стубаца грчке цркве код нас би вршили пиластри.

По слици модела црква као да је имала и два звоника лево и десно од припрате. Данашња грађевина има, северно од *призидане* припрате, једну врло високу кулу, свакако призидану јер је несразмерно висока и снажна

[1] *М. Злоковић*: Старинар III (1924—5).
[2] *G. Millet:* Ecole Grecque стр. 49.

према малој грађевини црквице (види план и фотографију). Сама појава звоника је чисто западњачкога карактера, уз то звоник је, под некадашњим кровним венцем, имао „рундбогнфриз“. Данашњи његов „манастирски“ свод је издигнут изнад некадашњега, чији се стари ослонци познају. Да ли је, симетрично овоме, и на јужној страни био сличан звоник не може се без

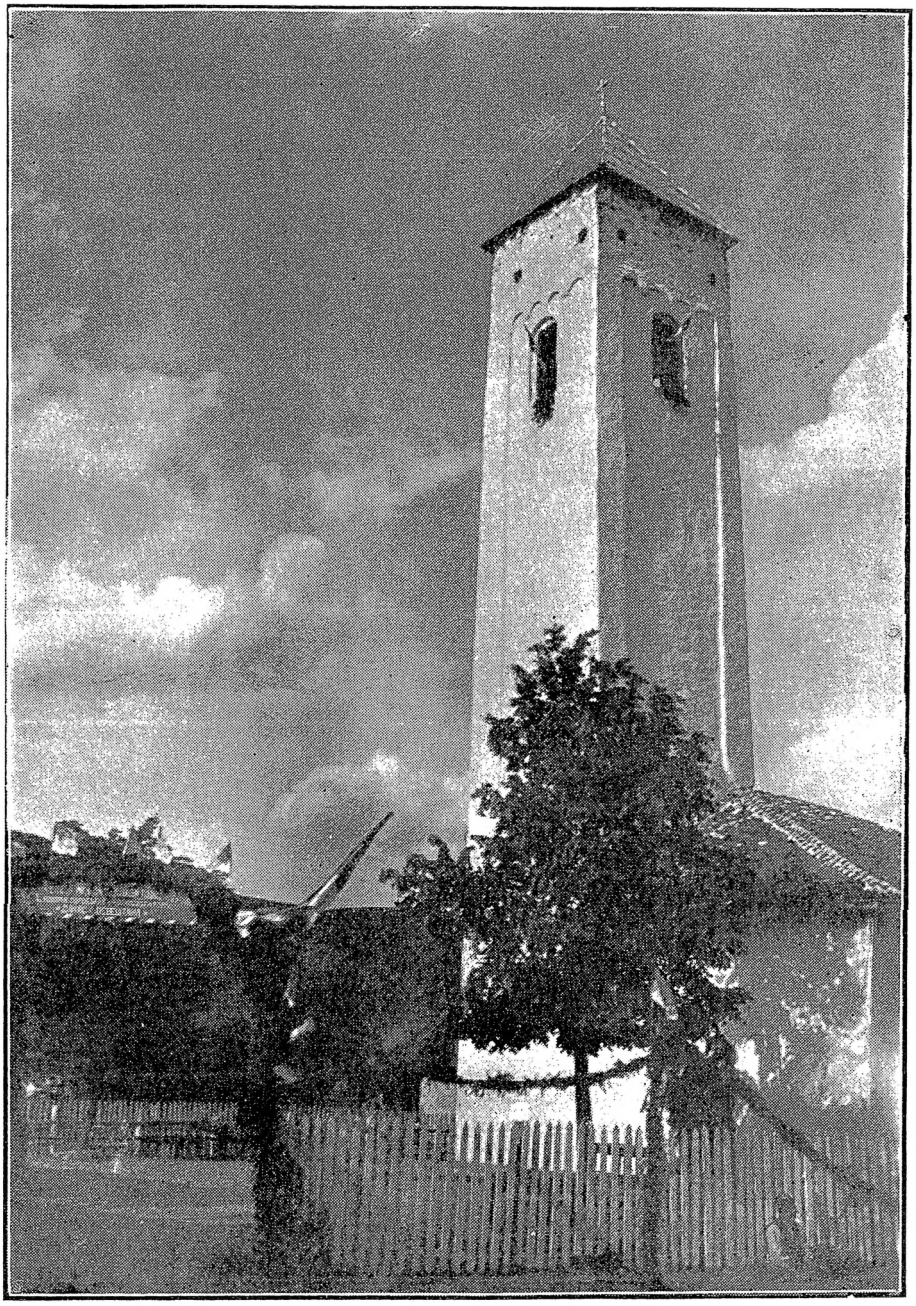

Сл. 1. — Црква Св. Апостола Петра у Бијелом Пољу (са југозапада).

откопавања темеља тврдити. Ја сам на плану основе скицирао тачкасто и ту могућност.

Један нарочито деликатан део за дискусију били би уласци у цркву. Слика модела даје један западни портал — споредно је у овоме случају јели

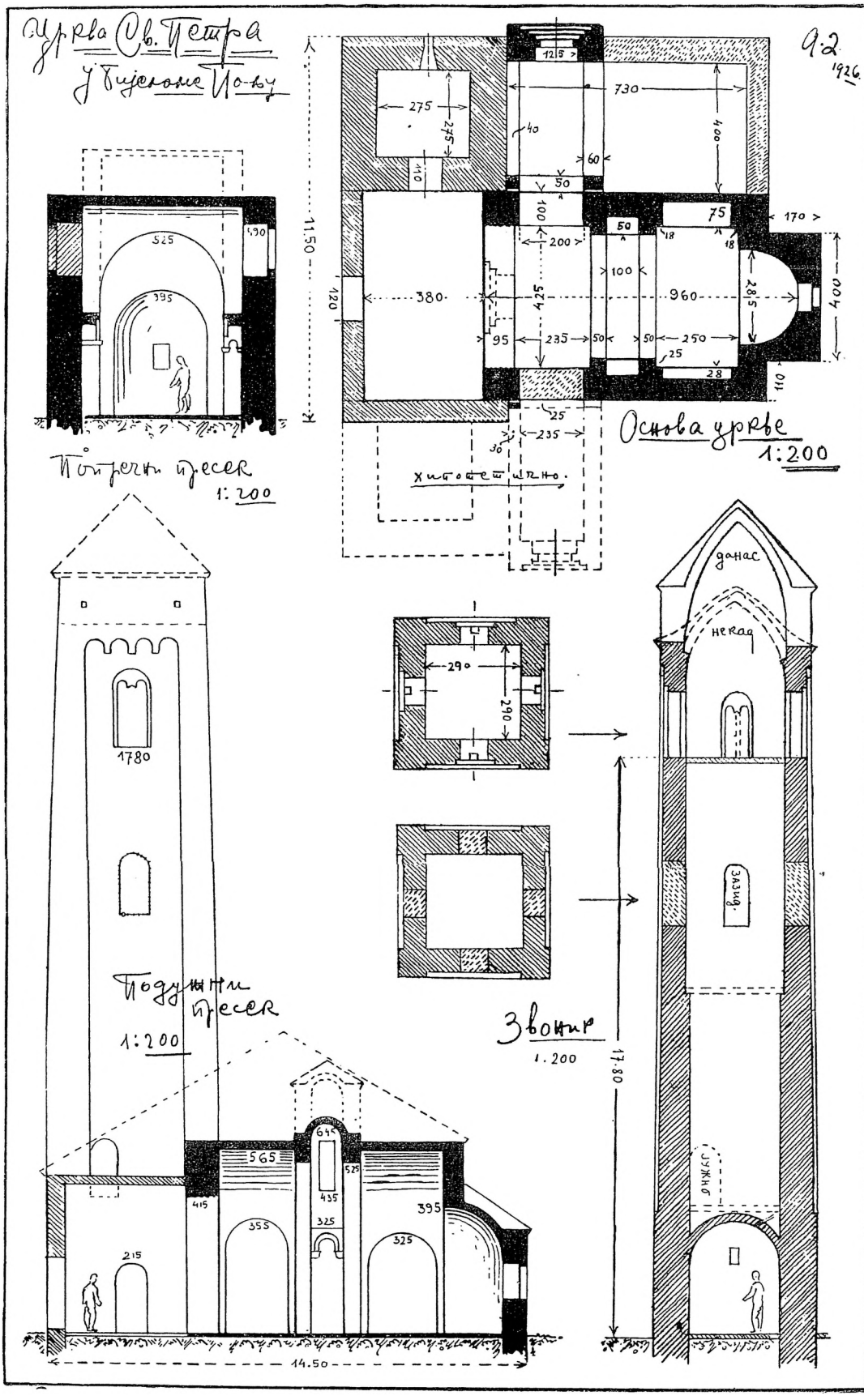
Црква Св. Петра
у Бијеломе Пољу
9.2
1926
Основа цркве
1:200
хипотетично.
Попречни пресек
1:200
Подужни пресек
1:200
Звоник
1.200
данас
некад
ЗАЗИД.
ЈУЖНО
11.50
14.50
17.80
1780
565
415
355
215
325
395
435
525
645
290
730
275
400
380
960
425
235
250
95
100
200
50
60
40
75
28
25
18
170
110
120
525
395
490

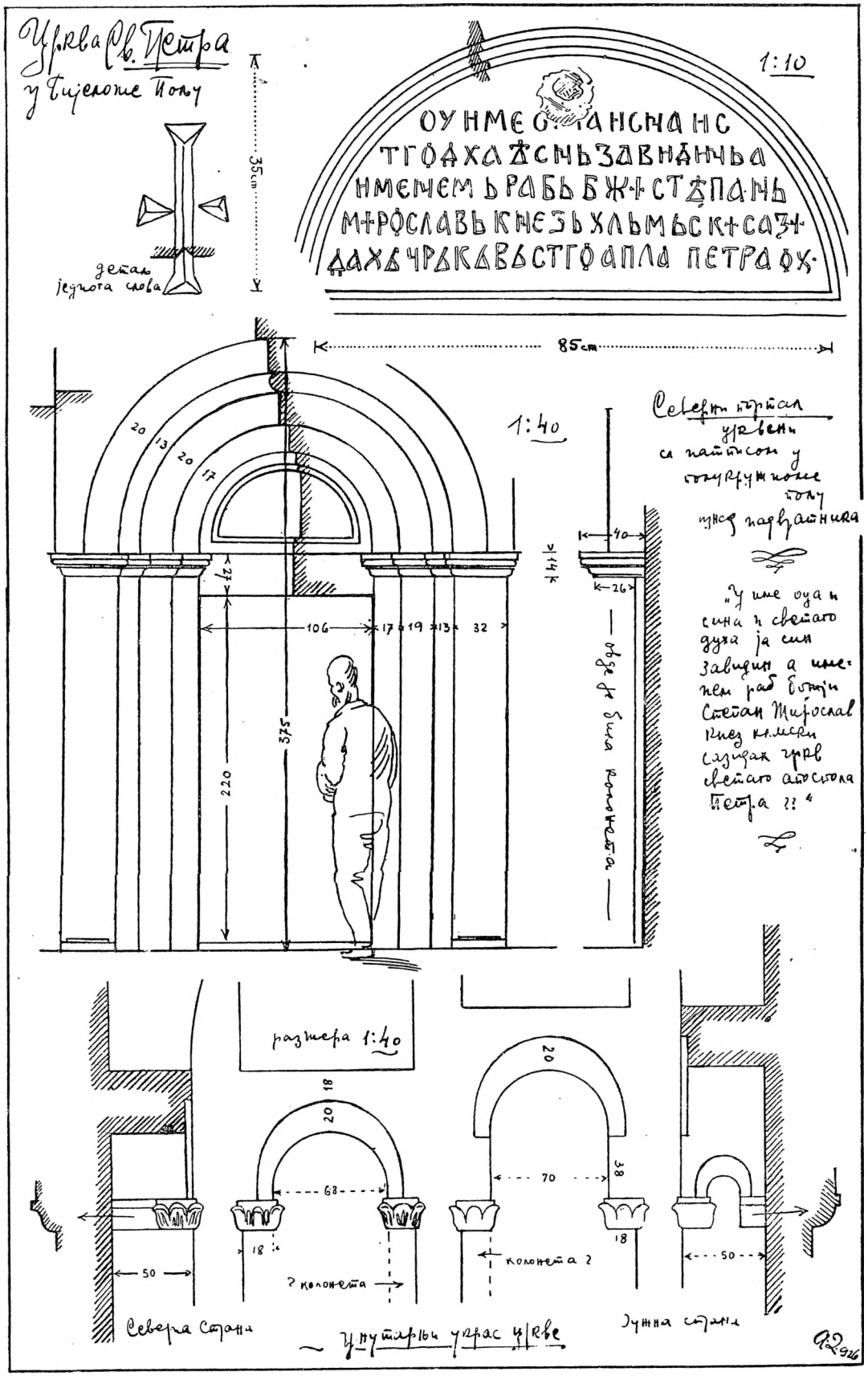
Црква Св. Петра
у Бијеломе Пољу
1:10
35cm
детаљ
једнога слова
85cm
1:40
Северни портал
црквени
са натписом у
полукружноме
пољу
изнад надвратника
„У име оца и
сина и светаго
духа ја син
завидин а име-
нем раб божји
Степан Мирослав
кнез клмски
сазидах црк
светаго апостола
Петра ??“
20
13
20
17
27
106
17
19
13
32
375
220
40
26
14
овде је била колонета
размера 1:40
18
20
68
18
? колонета
20
70
38
18
колонета ?
50
50
Северна страна
Јужна страна
унутарњи украс цркве

то спољни улаз у припрату или су то врата на западноме зиду саме цркве — данашња грађевина пак показује да је западни зид храма отворен да би унутарњи простор његов био спојен са простором припрате. На западу припрате налазе се данас једна скромна врата, док је прави монументални портал са северне стране грађевине, на челу једног дугог „вестибила“ доста сличнога очима са *Св. Николе* у Топлици, *Ђурђевих Стубова* и *Студенице.*

Тај је портал чисто романскога стила, израђен је у камену, монументалан је и некада је имао и колонете са стране. Оно што чини да се он мора сматрати као првобитни то је запис у полукружноме пољу више надвратника. Ту јасно урезано читамо: „У ИМЕ ОЦА И СИНА И СВЕТАГО ДУХА АЗ СИНА ЗАВИДИНА ИМЕНЕМ РАБ БОЖЈИ СТЕПАН МИРОСЛАВ КНЕЗ ХЛМСКИ САЗИДАХ ЧРКВ СВЕТАГО АПОСТОЛА ПЕТРА“ и на крају још два не објашњива слова ОХ — како је то већ раније прочитао г. Др. Влад. Петковић. У темену самоме као да је одваљен некакав украс. Цео овај натпис био је у турско доба под малтером.

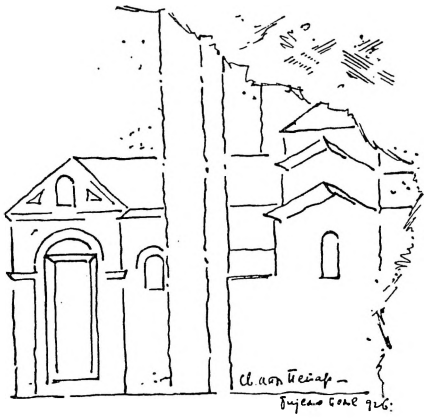

Millet претпоставља да је то некадашњи западни портал премештен на ово место, и збиља слика модела показује на западу монументалан улаз, ја сам, међутим, према траговима симетрично на јужноме зиду грађевине, помислио на могућност постојања већ овде поменутих, чисто ориенталних, *бочних вестибила* који ће се доцније, од *Жиче* па на даље, развити у т. зв. *ниске трансепте.*

Црква је, од XVII века па све до после ослобођења, служила као џамија, те су делови прекречени. Вероватно да је из тога времена и северно призидани део, поред поменутога портала. За поуздано утврђивање, свега о чему је овде било речи, требало би испитати трагове испод тога познијега малтера и креча.

То би углавноме био цео архитектонски материјал. Повеље и записи из давнина говоре нам пак да је манастир два пута страдао, први пут 1253—4. а други пут око 1318—21. године и да се опорављао даровима краљевским (Првовенчани, Урош I, Милутин, Дечански и Душан).

Манастир је био седиште, прво хумскога епископа, а затим „лимске“ митрополије (око 1442) која се по њему назвала и „петровском“.*

Александар Дероко.

* **Литература**, поред већ наведене: *Јиречек:* Историја Срба и Das Christl. Element; *В. Марковић:* Монаштво; *Ст. Станојевић:* Нар. Енциклопедија. Глас 35 и 58. Гласник 5, 29 и 53. Споменица *С. Лозанића* стр. 45—7. *Ст. Новаковић:* Закон. Споменици. Годишњица *Н. Ч.* 1 и 10. Споменик 3.

RÉSUMÉ.

M. Alexandre Deroco, docent à l' Université de Belgrade et architecte expose dans son article intitulé „L' église du St. Apôtre Pierre à Bijelo Polje“ l' importance architecturale de ladite église, qui fut bâtie à la fin du XIIe siècle par Miroslav, le prince de *Hum,* frère du grand župan Nemanja, fondatéur de la principale dynastie serbe, celle des Nemanja.